

Механізми державного управління

УДК 351.84:35.072.2:342.5 (477)

Чорний Олег Васильович

*кандидат медичних наук,
докторант кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

Черный Олег Васильевич

*кандидат медицинских наук,
докторант кафедры публичного администрирования
Межрегиональной Академии управления персоналом*

Chornyj Oleg

*Candidate of Medical Sciences,
Doctoral Student of the Department of Public Interregional Administration
Academy of Personnel Management*

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ У КОНТЕКСТІ
СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СУСПІЛЬСТВІ
ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ МЕХАНИЗМОВ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ
СИТУАЦИЯХ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ В ОБЩЕСТВЕ
PECULIARITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN
EMERGENCY SITUATIONS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND
ECONOMIC SECURITY**

Анотація. Перехідний етап розвитку будь-якого суспільства, у тому числі й сьогоденного передбачає розбалансованість більшості сфер соціальних відносин. Внаслідок неврегульованості значної частини соціально-економічних питань досить часто виникають надзвичайні

ситуації, для стабілізації якої потрібні надзвичайні організаційні заходи, що обмежують окремі свободи громадян. На завершення XX століття відбулася величезна кількість лих і катастроф, по світу поширюються епідемії, у той же час поняття надзвичайних ситуацій ще не отримали вичерпного визначення.

Залежно від того, які ситуації оцінюються як надзвичайні, наскільки адекватно регламентовані підстави їх виникнення та врегульовано порядок впливу в умовах надзвичайної ситуації, багато в чому залежить ефективність державного управління в питаннях запобігання та подолання надзвичайних ситуацій. Практично будь-який аспект, що стосується механізмів державного управління в надзвичайних ситуаціях, так чи інакше має вихід на соціальну проблематику.

Важливість регламентації обумовлюється складною природою надзвичайних ситуацій, великим числом органів, відповідальних за гарантування безпеки і наділення повноваженнями щодо прийняття надзвичайних рішень. Стосовно надзвичайних ситуацій формування завдань державного управління визначається фундаментальними характеристиками суспільства, що розвивається. Це досягається внаслідок негативних зворотних зв'язків, завдяки яким суспільство здатне долати шкідливі зовнішні впливи, зменшувати ризик свого руйнування.

У надзвичайній ситуації не повинно бути апеляції до фактору раптовості, оскільки це безпосередньо пов'язано з дотриманням і забезпеченням стабільності. Незважаючи на те, що визначені універсальні механізми дій в надзвичайних ситуаціях, їх регулювання на рівні конституційних зобов'язань виступає головною гарантією подолання кризової ситуації та її наслідків. Функціональний інструмент спрямований проти можливих зловживань адміністративними органами та наданими їм повноваженнями служить засобом охорони та відновлення основних

особистих, соціально-економічних прав, свобод і законних інтересів громадян при надзвичайних ситуаціях.

Використання органами державної влади надзвичайних методів є сьогодні важливим інструментом державного управління, що обумовлює необхідність і практичну значимість дослідження особливостей державного регулювання в умовах надзвичайних ситуацій. Відновлення нормальних умов життєдіяльності та гарантування безпеки при надзвичайних ситуаціях можливе шляхом комплексного проведення заходів і застосування засобів соціально-економічного та управлінського характеру.

Ключові слова: *державне управління, надзвичайні ситуації, реалізація механізмів, особливості, соціально-економічні аспекти, суспільство, безпека.*

Анотація. *Переходный этап развития любого общества, в том числе и сегодняшнего, предусматривает разбалансированность большинства сфер социальных отношений. Вследствие неурегулированности значительной части социально-экономических вопросов достаточно часто возникают чрезвычайные ситуации, для стабилизации которых нужны чрезвычайные организационные меры, ограничивающие отдельные свободы граждан. В завершение XX века произошло огромное количество бедствий и катастроф, по миру распространяются эпидемии, в то же время понятие чрезвычайных ситуаций еще не получило исчерпывающего определения.*

В зависимости от того, какие ситуации оцениваются как чрезвычайные, насколько адекватно регламентированы основания их возникновения и урегулирован порядок воздействия в условиях чрезвычайной ситуации, во многом зависит эффективность государственного управления в вопросах предупреждения и преодоления чрезвычайных ситуаций. Практически любой аспект, касающийся механизмов

государственного управления в чрезвычайных ситуациях, так или иначе имеет выход на социальную проблематику.

Важность регламентации обуславливается сложной природой чрезвычайных ситуаций, большим числом органов, ответственных за обеспечение безопасности и наделение полномочиями по принятию чрезвычайных решений. Относительно чрезвычайных ситуаций формирования задач государственного управления определяется фундаментальными характеристиками развивающегося. Это достигается в результате отрицательных обратных связей, благодаря которым общество способно преодолевать вредные внешние воздействия, уменьшать риск своего разрушения.

В чрезвычайной ситуации не должно быть апелляции к фактору внезапности, поскольку это напрямую связано с соблюдением и обеспечением стабильности. Несмотря на то, что определены универсальные механизмы действий в чрезвычайных ситуациях, их регулирование на уровне конституционных обязательств выступает главной гарантией преодоления кризисной ситуации и ее последствий. Функциональный инструмент направлен против возможных злоупотреблений административными органами и предоставленными им полномочиями служит средством охраны и восстановления основных личных, социально-экономических прав, свобод и законных интересов граждан при чрезвычайных ситуациях.

Использование органами государственной власти чрезвычайных методов является сегодня важным инструментом государственного управления, что обуславливает необходимость и практическую значимость исследования особенностей государственного регулирования в условиях чрезвычайных ситуаций. Восстановление нормальных условий жизнедеятельности и обеспечения безопасности при чрезвычайных ситуациях возможно путем комплексного проведения мероприятий и

применения средств социально-экономического и управленческого характера.

Ключевые слова: государственное управление, чрезвычайные ситуации, реализация механизмов, особенности, социально-экономические аспекты, общество, безопасность.

Summary. *The transitional stage of development of any society, including today's, involves the imbalance of most areas of social relations. As a result of the unresolved nature of a significant part of socio-economic issues, emergencies often arise, the stabilization of which requires extraordinary organizational measures that restrict certain freedoms of citizens. At the end of the XX century there was a huge number of disasters and catastrophes, epidemics are spreading around the world, at the same time the concept of emergency has not yet been fully defined.*

Depending on which situations are assessed as emergencies, how adequately regulated the grounds for their occurrence and regulated the order of impact in an emergency, the effectiveness of public administration in preventing and overcoming emergencies largely depends. Virtually every aspect related to the mechanisms of public administration in emergencies, one way or another has a way out on social issues.

The importance of regulation is due to the complex nature of emergencies, the large number of bodies responsible for ensuring safety and empowering emergency decisions. In relation to emergencies, the formation of public administration tasks is determined by the fundamental characteristics of a developing society. This is achieved due to negative feedback, through which society is able to overcome harmful external influences, reduce the risk of destruction.

In an emergency, there should be no appeal to the suddenness factor, as it is directly related to compliance and stability. Despite the fact that universal mechanisms of action in emergencies are defined, their regulation at the level of

constitutional obligations is the main guarantee of overcoming the crisis situation and its consequences. The functional tool against possible abuses of administrative bodies and the powers granted to them serves as a means of protection and restoration of basic personal, socio-economic rights, freedoms and legitimate interests of citizens in emergencies.

The use of emergency methods by public authorities is today an important tool of public administration, which determines the need and practical significance of the study of the peculiarities of state regulation in emergency situations. Restoration of normal living conditions and ensuring safety in emergencies is possible through comprehensive measures and the use of socio-economic and managerial tools.

Key words: public administration, emergencies, implementation of mechanisms, features, socio-economic aspects, society, security.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Природа надзвичайних ситуацій уособлює зміст засобів і способів механізмів державного управління дій при надзвичайних ситуаціях [12]. Розуміння цього факту виступає необхідною передумовою збереження толерантності при виникненні надзвичайних обставин, забезпечення відповідного статусу громадян. Надзвичайні ситуації досить часто можуть бути пов'язані із загостренням соціально-економічних протиріч на державному рівні. Державне управління надзвичайними ситуаціями не відповідає цим вимогам, характеризується безсистемністю, внутрішньою суперечливістю, зайвою множинністю дій.

Об'єднання зусиль державного управління надзвичайними ситуаціями, викликаних принципово різними підставами і які, відповідно, передбачають використання абсолютно різних за рівнем обмежень надзвичайних засобів, є суперечливим [2]. Їх запобігання та подолання вимагають від органів державної влади і посадових осіб місцевого самоврядування

різноспрямованих зусиль. При загостренні соціальних конфліктів переважають заходи державного примусу, при екологічних катастрофах заходи соціально-економічного захисту. Такий розподіл у сучасному суспільстві має особливе значення, тому що природні лиха вже давно перестали носити епізодичний характер.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Аналізуючи організаційне забезпечення функціонування органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, слід зазначити, що хоча низка соціально значущих і необхідних актів, що належать до сфери державного управління, до цих пір ще не прийняті [10]. Широкий перелік нормативно-правових актів, що регулюють сферу національної безпеки в умовах надзвичайних ситуацій обумовлений тими потенційними загрозами інтересам особистості, суспільства і держави, що існують у суспільстві, динамікою їх впливу на суспільно-владні відносини на сучасному етапі.

Аналіз показує, що поки немає універсальності у формулюванні поняття надзвичайних ситуацій і критеріїв їх визначення, спостерігається недостатня координованість у заходах їх локалізації і попередження. Відповідні нормативно-правові акти впорядковують, класифікують загрози безпеки, визначають умови і процедурні питання особливих режимів суспільного життя, передбачають можливі заходи їх придушення або попередження, встановлюють рамки обмежень можливостей громадян і обсяг їх додаткових обов'язків перед державою в період надзвичайних ситуацій [8].

Формулювання мети статті, постановка завдань. Метою статті є обґрунтування ролі та значення трансформації механізмів державного управління у період надзвичайних ситуацій на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Надзвичайні ситуації отримують в сучасних соціальних умовах все більш широке поширення. В умовах надзвичайних ситуацій часто можна чути аргументи на користь суто адміністративних, навіть силових методів управління, але забезпечення особливих повноважень органів державної влади та їх посадових осіб є гарантією їх легітимності [11]. З функціональної точки зору ретельний аналіз можливості настання надзвичайних ситуацій сприяє їх своєчасному попередженню, прийняттю профілактичних заходів, спрямованих на локалізацію надзвичайних ситуацій.

Не лише самі надзвичайні ситуації, а й масштаби їх руйнівних дій, їх раптовість, поширеність що викликаються ними багато в чому зумовлюються особливостями катастрофічного розвитку. Лише в надзвичайний період можна реально визначити ступінь деструктивного впливу катастрофи на динаміку соціальної структури, на виробничу, соціокультурну, психологічну взаємодію людей, на демографічні процеси [9]. У надзвичайних ситуаціях існування і життя окремої особистості обумовлене не стільки її безпекою, скільки безпекою соціуму, в основі якого взаємозв'язок, узгодженість і цілеспрямованість задоволення суспільних та особистих інтересів.

Проте центральним елементом механізму гарантування безпеки в надзвичайних ситуаціях є спеціальні засоби, що забезпечують узгодження інтересів в умовах гострої конфліктної надзвичайної ситуації. Зволікання у застосуванні надзвичайних підходів у державному управлінні обертається кризовою ситуацією, тому не можна не враховувати тієї величезної ступені небезпеки, яка пов'язана з використанням особливих заходів. Долаючи за допомогою надзвичайних засобів кризові ситуації, важливо не допустити, щоб централізація влади, така необхідна для управління надзвичайними

ситуаціями, не стала посяганням на конституційний порядок і демократичні інститути.

Періодично трапляються надзвичайні ситуації екологічного, техногенного та іншого характеру, які чітко позначають необхідність аналізу надзвичайних обставин, котрі виступають підставою для застосування надзвичайних засобів [4]. Дослідження їх співвідношення зі стандартним переліком повноважень в органах державної влади передбачають обмеження свобод з метою якнайшвидшого і максимально ефективного подолання надзвичайних ситуацій.

Незважаючи на зусилля, що реалізуються, до цих пір є актуальними соціально-економічні передумови, що зумовлюють необхідність залучення в державному управлінні особливих підходів. За останні роки сформована об'ємна нормативна база в багатьох сферах суспільного життя, в тому числі й у національній безпеці. Зростання числа надзвичайних ситуацій за останні роки диктує необхідність підготовки фахівців, здатних надавати екстрену допомогу жертвам подібних ситуацій [7]. Надзвичайна ситуація характеризується невизначеністю, значними соціально-економічними наслідками, що створюють потенційну загрозу для держави, безпечної життєдіяльності громадян, які перешкоджають нормальному функціонуванню органів державної влади.

На відміну від надзвичайних, нормальним умовам властивий оптимальний режим життєдіяльності держави, суспільства і громадян, при якому забезпечується необхідне співвідношення інтересів суб'єктів суспільних відносин і гарантується належна безпека для їх сприятливого розвитку. Якщо раніше основну загрозу викликали такі наслідки надзвичайних ситуацій, як кількість смертей, фізичних хвороб, то зараз зростає стурбованість їх наслідків для психосоціального здоров'я населення.

Надзвичайні ситуації кардинально змінюють сформований суспільний лад, створюють нестандартні умови, при яких процедури державного

управління не здатні забезпечити розв'язання кризи, забезпечення безпеки громадян і держави [6]. У цьому випадку повинні використовуватися засоби гарантування безпеки, спеціально призначені для державно регулювання на випадок надзвичайних ситуацій. Ефективність робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій безпосередньо залежить від правильної організації управління, основним змістом якої є збір даних, аналіз і оцінка ситуації, уточнення рішення і доведення завдань до виконавців та організація взаємодії.

Найбільш характерними помилками в управлінській діяльності при отриманні інформації про виниклу надзвичайну ситуацію є втрата часу на перевірку достовірності отриманої інформації і затримка з оприлюдненням відповідних органів управління, попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій; невміле практичне використання планів дій щодо попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій; недостатньо опрацьований порядок притягнення до ліквідації масштабних надзвичайних ситуацій необхідних сил і засобів для проведення аварійно-рятувальних робіт [5].

Такі недоліки часто призводять до невиправдано важких наслідків надзвичайних ситуацій, тому необхідне удосконалення державного управління у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Досвід ліквідації надзвичайних ситуацій показує, що для суспільства набагато важливіше попередити такі ситуації, або істотно зменшити їх масштаби в разі виникнення, а це вкрай важливо і в економічному, і в соціальному контексті. Для вирішення цього завдання необхідно здійснення цілеспрямованого державного управління у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, під яким розуміється діяльність державних органів усіх рівнів щодо визначення постановки принципів завдань, виробленні форм і методів діяльності, що забезпечують досягнення поставлених цілей.

При складному і мінливому зовнішньому середовищі структура системи управління надзвичайними ситуаціями повинна бути гнучкою і адаптивною. На відміну від традиційних систем аналогічні системи управління в умовах надзвичайних ситуацій повинні бути пристосовані до визначення нових проблем і вироблення нових рішень більшою мірою, ніж до контролю вже прийнятих рішень та їх реалізації [3]. В рамках структур систем державного управління повинна бути забезпечена можливість максимальної концентрації всіх ресурсів, об'єднання інформаційних, організаційних та інших резервів для ліквідації в найкоротші терміни надзвичайної ситуації, яка утворилася.

Організаційні механізми в системі державного управління займають особливе місце, вони за допомогою комунікаційних зв'язків суб'єктів управління відображають взаємодію, оптимальність побудови і функціонування, специфіку об'єкта управління, а в цілому забезпечують цілісність і завершеність усього управлінського циклу. Обов'язки з управління в надзвичайних ситуаціях приймає на себе група осіб, що володіє необхідними повноваженнями і ресурсами для того, щоб можна було негайно розпочати оперативні дії.

Проблемою державного управління в надзвичайних ситуаціях є також наявність недостовірної та неточної інформації, особливо на початковій її стадії, тому успішність діяльності з вироблення адекватних управлінських рішень багато в чому залежить від рівня їх обізнаності [1]. У зв'язку з тим, велике значення набуває діагностика поточного стану і готовності організації до надзвичайних ситуацій. Поділ стратегічної відповідальності між рівнями державного управління надзвичайними ситуаціями має базуватися на реалізації принципу результативності стратегії. Він полягає в тому, що повноваження і відповідальність за кожне рішення передаються на той рівень структури, в якому визначаються змінні, що відносяться до цього рішення.

Формулювання висновків і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Відсутність ефективних механізмів державного управління при надзвичайних ситуаціях обертається несвоєчасними і помилковими рішеннями, посилює напруженість в суспільстві і в цілому ускладнює відновлення нормального порядку [8]. Надзвичайні ситуації утворюють складну систему, тому їх важко, але можна привести до єдиного знаменника, оскільки їх виникнення обумовлено різними причинами. Об'єктивна необхідність у використанні надзвичайних засобів визначається широким спектром соціально-економічних, природних, техногенних та інших чинників.

Запобігання причин виникнення надзвичайних ситуацій є найбільш ефективною стратегією державного управління та наближає нас до безпеки розвитку суспільства. Формування ефективних механізмів державного управління надзвичайними ситуаціями буде сприяти вирішенню багатьох важливих і актуальних в сучасному суспільстві проблем. Для того щоб забезпечити ефективність механізмів державного управління надзвичайними ситуаціями потрібно не допустити владних зловживань і гарантувати захист громадянина, механізми дій при надзвичайних ситуаціях повинен не суперечити конституційним положенням суспільним принципам.

Література

1. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.
2. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України; ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. К.: НАДУ, 2014. 448 с.

3. Канавець М.В. Роль громадськості у просуванні реформи державного управління // Право та державне управління. 2017. №1(26). С.170–177. URL: www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2017/29.pdf (дата звернення: 19.02.19).
4. Ковальчук В.Г. Основні принципи сучасної державної гуманітарної політики України //Стратегічні пріоритети. №4 (25). 2012. С.18–21.
5. Кравченко М.В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: монографія. Київ: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.
6. Крентовська О. Глобальна соціальна політика і міжнародне співробітництво щодо питань старіння населення // Демократичне врядування: науковий вісник. 2009. Вип. 4. URL : http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik4/fail/+Krentovska.pdf (дата звернення: 05.01.2019).
7. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності: кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2017. 368 с. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/2017_lud_rozvytok_kolektyvna.pdf (дата звернення: 22.02.20219).
8. Палас Н. Транснаціональна модель демократії та її вплив на процеси глобального врядування в умовах сучасного світу // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. // Національний університет «Львівська політехніка» та ін. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. Вип. 21. С. 145–150.
9. Парубчак І. Вплив громадських організацій та об'єднань на соціальні характеристики державного управління в Україні // Актуальні проблеми державного управління. 2013. №. 1. С. 112–116.

10. Пироженко В.О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем // Стратегічна панорама. 2005. №2. С. 37. URL: niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2005_2 (дата звернення: 05.01.2019).
11. Семигіна Т. Транснаціональна демократія і охорона громадського здоров'я // Політичний менеджмент. 2011. № 6. С. 129–136.
12. Степанко О.В. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери // Теорія та практика державного управління. 2012. Вип. 3. С. 201–208. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2012_3_29 (дата звернення: 08.02.2019 р.).

References

1. Vojtovich R.V. Vpliv globalizaciyi na sistemu derzhavnogo upravlinnya (teoretiko-metodologichnij analiz): monografiya / za zag. red. d-ra filos. nauk, prof. V.M. Knyazyeva. Kiyiv: Vid-vo NADU, 2007. 680 s.
2. Derzhavna politika: pidruchnik / Nac. akad. derzh. upr. Pri Prezidentovi Ukrayini; red. kol.: Yu.V. Kovbasyuk, K.O. Vashenko, Yu.P. Surmin ta in. K.: NADU, 2014. 448 s.
3. Kanavec M.V. Rol gromadskosti u prosuvanni reformi derzhavnogo upravlinnya // Pravo ta derzhavne upravlinnya. 2017. №1(26). S.170–177. URL: www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2017/29.pdf (data zvernennya: 19.02.19).
4. Kovalchuk V.G. Osnovni principy suchasnoyi derzhavnoyi gumanitarnoyi politiki Ukrayini //Startegichni prioriteti. №4 (25). 2012. S.18–21.
5. Kravchenko M.V. Sistema socialnogo zahistu naseleण्या yak ob'yekt derzhavnoyi politiki: metodologiya ta praktika: monografiya. Kiyiv: Inform.-analit. agentstvo, 2012. 451 s.
6. Krentovska O. Globalna socialna politika i mizhnarodne spivrobitnictvo shodo pitan starinnya naseleण्या // Demokratichne vryaduvannya: naukovij

- visnik. 2009. Vip. 4. URL :
http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik4/fail/+Krentovska.pdf (data zvernennya: 05.01.2019).
7. Lyudskij rozvitok v Ukrayini: institucijne pidgruntya socialnoyi vidpovidalnosti: kol. monogr. / za red. E. M. Libanovoyi. Kiyiv: In-t demografiyi ta socialnih doslidzhen imeni M. V. Ptuhi NAN Ukrayini, 2017. 368 s. URL:
https://www.idss.org.ua/monografii/2017_lud_rozvytok_kolektyvna.pdf (data zvernennya: 22.02.20219).
8. Palas N. Transnacionalna model demokratiyi ta yiyi vpliv na procesi globalnogo vryaduvannya v umovah suchasnogo svitu // Ukrayinska nacionalna ideya: realiyi ta perspektivi rozvitku: zb. nauk. pr. // Nacionalnij universitet «Lvivska politehnika» ta in. Lviv: Vid-vo NU «Lvivska politehnika», 2009. Vip. 21. S. 145–150.
9. Parubchak I. Vpliv gromadskih organizacij ta ob'yednan na socialni charakteristiki derzhavnogo upravlinnya v Ukrayini // Aktualni problemi derzhavnogo upravlinnya. 2013. №. 1. S. 112–116.
10. Pirozhenko V.O. Gumanitarna skladova nacionalnoyi bezpeki: predmet doslidzhennya ta kolo osnovnih problem // Strategichna panorama. 2005. №2. S. 37. URL:
niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2005_2 (data zvernennya: 05.01.2019).
11. Semigina T. Transnacionalna demokratiya i ohorona gromadskogo zdorov'ya // Politichnij menedzhment. 2011. № 6. S. 129–136.
12. Stepanko O.V. Sutnist, meta, zavdannya ta skladovi gumanitarnoyi sferi // Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya. 2012. Vip. 3. S. 201–208. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_3_29 (data zvernennya: 08.02.2019 r.).